

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

MOPHATO 12

SETSWANA PUOTLALELETSO YA BOBEDI (SAL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

NGWANATSELE 2008

MADUO: 120

NAKO: 2 diura

Pampiri e, e na le ditsebe di le 13.

DITAELO

1. Araba dipotso TSOTLHE.
2. Karolo nngwe le nngwe e simololwe mo tsebeng e ntšhwa, mme kwa bokhutlong jwa karolo moithuti a thalele.
3. Tlogela mola mo magareng a dikarabo tsa gago.
4. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.
5. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTSO 1**

1.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

E kete mo malatsing ano tlhotlwa ya botshelo jwa motho e kwa tlaselase go gaisa le ya ditamati tse di tlhagisitsweng ka bontsi. Motho ga o tlhaloganye gore a ke rona ka borona, ba ba nyeletsang matshelo a rona kgotsa ke dinako tse re tshelang mo go tsone, tse di dirang gore re se tlotle botshelo jo e leng jwa rona.

Motho mongwe o kile a bua boammaaruri a re, botshelo bo ke bona fela bo re nang le bona, ga re na bo bongwe kwa thoko, gore bo, fa bo fela re dirise bo bongwe. A o itse gore fa leotwana la sejanaga le tswile mowa mokgweetsi o dira eng? O emisa sejanaga, mme a ntshe le le se nang mowa, a tsenye le lengwe le le botoka, a bo a tswelela ka loeto lwa gagwe. Motho o ka itlotla le go sireletsa botshelo jwa gago, fela fa o sa tlotle le go babalela matshelo a batho ba bangwe, tota ga o dire sepe. O tshwana le motho a apesitse tlhogo sentle gore e se gatsela, fela a apotse maoto e bile a sule ka serame sa mariga. Thuto e e botlhokwa ya botshelo e a re, re direle ba bangwe fela jaaka o solofela gore le bona ba go direle. Fa o tlotla matshelo a batho ba bangwe, le bona ba tla tlotla jwa gago.

Fa o le mokgweetsi wa sejanaga, o gateletse leoto fa fatshe, o fofa o lebetse gore ga o na diphuka, o kgatlhegile, e bile o boka ba ba dirileng sejanaga sa gago, itse gore o ntse o kwala lekwalo la go amogelwa kwa go ba ba ithobaletseng. Se se botlhoko ke gore gantsi ga o kitla o tsamaya o le esi, o tla bo o tsere le matshelo a a se nang molato, a a sa go thusang go kwala lekwalo la go amogelwa. Kgotsa fa motho a ipolaisa nnotagi, a itse sentle gore o tsile go kgweetsa, e bile a tlhalosa ka mo sejanaga sa gagwe se itseng tsela ka teng, le gore fa a bo tshetse jalo ke gone a kgweetsang sentle le go gaisa, seo ke go tlhoka maikarabelo mo go wena le badirisi ba bangwe ba tsela.

Re ka bua ka tiisetso gore bogolo jwa dikotsi mo ditseleng ke bo bo tlholwang ke bakgweetsi. Lebelo le ba kgweetsang ka lona ke le le itlhaganeletseng go isa batho gaufi le molomo wa lebitla. Moso le moso go buiwa ka dijanaga tse di tseneng mo kotsing, mo go suleng matšhwititšhwiti a batho. Fa e le boradithekisi bona ga re sa bua ka ga bona. Ba rwala batho ba le bantsi letsatsi le letsatsi, mme fa ba tsena mo dikotsing go swa batho ba le bantsi. Ka nako ya boikhutso jwa Keresemose e kete ba gakala le go feta. Ba sianela go dira madi a le mantsi, mme ba lebala gore ba tshotse matshelo a batho mo matsogong a bona. Ga ba robale, ga ba ikhutse, se ba se lebeletseng ke go bona madi a le mantsi. Ka re tota ba tlhoka le nako ya go emisa sejanaga le fa ba se utlwa se sa tsamae sentle. Ga ba batle go senyegelwa ke nako. Gompieno mo mosong, ke tsogile ke buisa ka ga thekisi e e tswileng leotwana e ntse e tsamaya. Ga se gore mokgweetsi ga a ka a utlwa gore go sengwe se se phoso mo thekising ya gagwe, o tlhokile nako ya go e baakanya.

[Setswana Tota: ME Serobatse]

DIPOTSO:

- 1.1.1 Ke eng go twe tlhotlha ya botshelo jwa motho e kwa tlase-tlase go gaisa le ya ditamati tse di tlhagisitsweng ka bontsi? (2)
- 1.1.2 Tlhalosa gore a polelo e e reng 'Motho ga o tlhaloganye gore a ke rona ka borona, ba ba nyeletsang matshelo a rona' ke ntlha kgotsa kakanyo. Tshegetsa ka lebaka. (3)
- 1.1.3 Ke mabaka afe a a ka dirang gore mokgweetsi a tlhoke maikarabelo mo go ene le mo go badirisi ba tsela ba bangwe? (2)
- 1.1.4 Ke eng batho ba tlhokafala ka bontsi ka nako ya boikhutso jwa Keresemose? (2)
- 1.1.5 Go ya ka wena, a go na le seabe se puso e se tsayang mo go lekeng go thibela dikotsi? Tlhalosa. (2)
- 1.1.6 Fa o ne o le Tonakgolo ya Pharakano, o ne o tla dira eng go thibela dikotsi tse di tlholwang ke kgweetso e e botlhaswa ya bakgweetsi. (2)
- 1.1.7 Lebaganya dipolelo tse di mo go A le ditlhaloso tse di nepagetseng mo go B. (2)

A	B
(a) Go isa batho gaufi le molomo wa lebitla.	A. go rwala maikarabelo a matshelo a bapalami
(b) Go tshola matshelo a batho mo matsogong.	B boloka batho C go batla go bolaya batho

1.2 Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

[Segarona: EE Pooe le ba bangwe]

DIPOTSO:

- 1.2.1 Naya setshwantsho se se fa godimo setlhogo. (1)
- 1.2.2 Tshegetsa karabo e e mo go POTSO 1.2.1 ka lebaka. (2)
- 1.2.3 Go ya ka wena, a setshwantsho se, se sekametse mo letlhakoreng le le lengwe? Dumela kgotsa o ganetse, mme o tshegetse ka lebaka. (3)
- 1.2.4 Fa mesola e le MEBEDI ya go nna le seabe mo metshamekong. (2)
- 1.2.5 Naya mefuta e MERARO ya metshameko e e tlhagelelang mo setshwantshong. (3)
- 1.2.6 Setshwantsho se, se tsosa kakanyo efe mo go wena? Tshegetsa karabo ya gago. (2)
- 1.2.7 Motabogi yo o thulang kgole o farologana jang le ba a tabogang nabo? (1)
- 1.2.8 Naya palo ya batshameki ba ba tlhagelelang mo setshwantshong se, mme o kwale karabo ka mafoko. (1)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOSOBANYO**POTSO 2**

Buisa temana e e latelang ka kelotlhoko, morago o e sosobanye ka temana e e ka nnang le dintlha di le supa ka mafoko a gago, mme bokao bo sa fetoge. Netefatsa gore o akareditse dintlhakgolo le molaetsa wa yona.

Go ima ga bašwa go tsentse dikolo mo kotsing ka gonne go na le kgonagalo ya gore go ime baithuti ba le masomeamararo mo sekolong se le sengwe. Go ima go, go lwantsha barutabana mo dikolong ka gonne ba farologana ka megopolo mo ntlheng e. Bontsi bo ikuela mokgosi mo go ba Puso gore go phimolwe Molao wa Aforika Borwa wa Dikolo wa 84 wa 1996.

Molao o, o tthalosa gore moithuti yo o imang ga a tshwanela go kganelwa go tswelwa ka dithuto tsa gagwe. Se se rothisang pelo madi ke gore baithuti ba ba imang ke ba dingwaga di ka nna 15 go ya go di le 19, ba bantsi e le ba kereiti ya 10, 11 le 12. Ka ngwaga o le mongwe fela o ka fitlhela go imile basetsanyana ba le 7 mo kereiting ya 12 fela mo sekolong se le sengwe.

Go nna le baimana ba baithuti mo dikolong e tota e le kgwetlho ya bosenatekanyo mo barutabaneng, ka gonne mo dinakong tse dingwe ba iphitlhela ba belegisa ntswa ba sa katisetswa tiro eo. Ka dinako tse dingwe baithuti ba a itoba, mme barutabana ba tla utlwa fela a setse a le mo tlalelong, a le mo ditlhabing tse le ene tota a ka se di tthaloseng.

Bagokgo ba bona boimana jo, bo tlhotlheletswa ke mabaka a go tlhoka mafelo a boithabiso mo tikologong ya bona, lehuma kgotsa botlhokakitso mo go ba ba imang, go itaola le go se reetse dikgakololo tsa bagolo. Barutabana ba tshwere phage ka mangana, ba ruta baithuti ka go ba sedimosetsa ka ga mekgwa ya go efoga go ima. Ba ruta letsatsi le letsatsi ka bolwetse jwa Lebolelamading. Fela, baithuti ba tswelsetse ba tsena mo thobalanong e e sa sireletsegang le fa ba ntse ba itse ditlamorago tsa go dira jalo.

[Segarona: EE Pooe le ba bangwe]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: TIRISO YA PUO**POTSO 3**

3.1 Buisa temana e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

Botshelo jwa mošwa bo tletse ka diphetogo tse dikgolo, kutlobotlhoko le tseatseego le go ikutlwa o sa iketla. Maikutlo a, a dira gore mošwa a ikutlwe a sa sireletsega ka dinako dingwe. Kgato ya bosimane ke e e seng bonolo, go akaretswa le bokhutlo jwa bongwana go ya bogolong. Ka nako e, mošwa o a itlhaola, mme a batle go nna le boena. Ke nako e ditshwetso tse dikgolo di tshwanetseng go tsewa, mme maikarabelo a magolo a amogelwe. Ke nako e ditsala di tsayang maemo a balelapa.

Mo bašweng ba bantsi, go amogelwa mo setlhopheng go botlhokwa thata, mme fa o dirisa diritibatsi go ka dira se bonolo. Dikgang tse di tshosang tsa bašwa ba ba bolawang ke diritibatsi ga di bonale di dira pharologano mo go diriseng diritibatsi ga bašwa.

Melaetsa e mentsi e kaya fa diritibatsi di bolaya. Le fa gantsi di bolaya, bašwa ba itse batho ba le bantsi ba ba di dirisang ba ba iseng ba swe. Se se dira gore ba itlhokomolose ditsiboso tseo. Se se salang ke gore ditlamorago tsona di teng:

Jaaka tiro ya sekolo e e koafalang, mathata a madi le maitsholo a a maswe. Fa o nagana o ka ne o na le bothata jwa diritibatsi kgotsa bojalwa, o ka leletsa 'Alcohol Anonymous' kgotsa 'Narcotics Anonymous' tse di gaufi le wena.

[Re A Ipela: KK Gill le M Sebogwa]

3.1.1 Naya nyenyefatso ya mafoko a a latelang, mme o bo o a dirise mo polelong.

- (a) Batho (2)
- (b) Dikgang (2)

3.1.2 Fetolela mafoko a a latelang mo bontsing, mme morago o a dirise mo dipolelong.

- (a) Lelapa (2)
- (b) Bothata (2)

- 3.1.3 Kopanya dipolelo tse di latelang ka makopanyi a a mo masakaneng go bopa dipolelo tse di tlhabosang (gore, mme).
- (a) Mošwa o a itlhaola. A nne le boena. (2)
- (b) Bašwa ba bolawa ke diritibatsi. Ga ba lemoge. (2)
- 3.1.4 Mafoko a a thaletsweng mo dipolelong tse di latelang, a na le bokaobontsi. A dirise mo dipolelong tse o di itlhametseng go bontsha bokao jo bo farologaneng.
- (a) Phasalatso ya diritibatsi ga e bonale e dira pharologano mo matshelong a bašwa. (2)
- (b) Tiro ya sekolo e koafala ka ntlha ya mathata a madi a a felelang mo diritibatsing. (2)
- 3.1.5 Kwala polelo e e latelang mo kganetsong:
- Go amogelwa mo setlhopheng se, go botlhokwa. (2)
- 3.1.6 Fa malatodi a mafoko a a thaletsweng o bo o a dirise mo polelong e o e itlhametseng.
- (a) O ka leletsa 'Alcohol Anonymous' kgotsa 'Narcotics Anonymous' tse di gaufi le wena. (2)
- (b) Tiro ya sekolo e koafatswa ke mathata a madi le maitsholo a a maswe. (2)
- 3.1.7 Fa mafoko go tswa mo temaneng, a a tshwanang ka bokao le a a latelang, mme o a dirise mo dipolelong.
- (a) Akanya (2)
- (b) Botlhofo (2)
- 3.1.8 Dirisa lesupi le le latelang mo polelong e o e itlhametseng.
- Tseo (2)
- 3.1.9 Lebaganya dipolelo tse di mo go A le ditlhaloso tse di nepagetseng mo go B:

A	B
(a) Maitsholo a a maswe	A Go sa dire tiro sentle
(b) Tiro ya sekolo e e koafalang	B Go ngala
	C Go sa itlotle

(4)

- 3.1.10 Kwalolola polelo e e latelang, mme o thalele leemedi.
Se se salang ke gore ditlamorago tsona di teng. (2)
- 3.1.11 Tlatsa diphatla tse di tlogetsweng ka matlhalosi a a maleba.
(a) Fa o dirisa diritibatsi o tshela ...
(O sa iketla, e e seng bonolo, maitsholo a a maswe.) (2)
(b) Maitsholo a a maswe a tlhokisa maikarabelo ...
(Ka dinako tse dingwe, e e seng bonolo, a motho) (2)
- 3.1.12 Kwala polelo e e latelang o dirisa pakatlang.
Sekao: Ngwana o ja dijo. Ngwana o tla ja dijo.
Ka nako e, mošwa o a itlhaola. (2)
- 3.1.13 Siamisa matshwao a puiso le mafoko a a fosagetseng mo polelong e e latelang:
banna ba ile go bata digomo, le fa go le jalo ga ba a e bona (5)
- 3.2 Leba setshwantsho se se latelang, mme morago o arabe dipotso.

DITHEOLELO !! DITHEOLELO !!
Tihwatlhwa e jaana o ka se tihole o e bone gape!!!!!!!
O ka nna lekau / lekgarebe la mabonwa!!!!
Go bonolonolo!!!
Diaparo tsothe tsa mariga di theotswe ka
50% yotlhe!
Itlole matlere, ditheolelo di felela ka la
30 Motsheganong 2008
Fa o ka robala, o tla fetwa
Etela lebentlele la
Modern Guys & Dolls
gone jaanong
Re leletse moala go: 078 1345 778

[Setswana Tota: ME Serobatse]

- 3.2.1 Ke eng fa lefoko 'DITHEOLELO' le kwadilwe ka ditlhaka tse dikgolo tse di ntshofaditsweng. (2)
- 3.2.2 Ke eng fa setlhogo se boeleditswe. (2)

- 3.2.3 Kwala puo e e siameng boemong jwa lefoko 'ditheolelo'. (1)
- 3.2.4 A letshwao le '!!' le botsa potso kgotsa le a tsibosa? (1)
- 3.2.5 A go a tlhokega gore nomoro ya mogala e tsenngwe mo papatsong? Tshegetsa karabo ka lebaka. (3)
- 3.2.6 Go ya ka wena, a mola o o latelang o sekametse ka fa letlhakoreng le le lengwe kgotsa nnyaya? Tshegetsa karabo ka lebaka.
O ka nna lekau/lekgarebe la mabonwa!!! (3)
- 3.2.7 Siamisa lefoko le le fosagetseng mo moleng o o latelang:
Re leletse moala mo 078 134 5778. (1)
- 3.2.8 Motsheganong ke kgwedi ya bokae mo ngwageng? (1)
- 3.2.9 Naya leina la lebenkele le le tlhagelelang mo papatsong. (1)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 60

KAROLO YA D: DIKWALO: KGANKHUTSHWE**POTSO 4*****Mmualebe:* RM Malope**

Buisa nopolo e e latelang, mme morago o arabe dipotso. Mo go POTSO 4.1.1 – 4.1.4 tlhophisa karabo e le nngwe fela mo go tse tharo tse di neilweng.

'Monna, Mathulwe, a o tiisitse fa o re o ntse o sa itse sepe?' Tlhagale – tsala ya ga Mathulwe ya tlhogo ya kgomo – a botsa a sa dumele. E rile Mathulwe a ya go dira kwa Siemens morago ga go wetsa Materiki, Tlhagale ena a leba bopodising, gonne boobabedi ba ne ba lela ka sekolo se se sa feleng jaaka e kete sekolo ke magorogelo ntswa tota e le mayo – bobedi jo, e le tshega le lerago.

'Le e seng mokgwasa.' Mathulwe a bua a fufutse phatla, menwana e e ntshang sakarete e roroma jaaka ya motho wa letshoroma. 'Mme motse otlhe o itse mafoko ao. Fa e le gompiano a phatlaladitswe lefatshe lotlhe ka mmadikgang wa Naledi.' Tlhagale a re kuranta gwaa, a e petleka fa pele ga Mathulwe – yo jaanong tlhogo ya gagwe e neng e dikologa jaaka motho a opilwe ka thobane mo thining ya tsebe – ka la: 'Matlho ke diala ...'

Mo sefatlhegong sa kuranta a fatlhwa ke setshwantsho sa ga Tselane le ngaka Moatlhodi ooraKeitsile. Mo go sona ba tshwaragane ka diatla, Tselane a gadimile moeka ka monyenyo o o fa, o o ka gakolosang tau marapo! Matlho a ga Moatlhodi a lakasela sa katse e bona mašwi, gonne mmatlasagagwe a se bone. Pego fa tlase ga setshwantsho e ne e tlhomamisa ka bokhutshwane kgang e e bolelwang ke difatlhego tse pedi tse.

4.1.1 Temana e, e nopotswe mo kgankhutshweng efe?

- A O nkutlwe.
- B Bodiba jo bo jeleng ngwana'a mmaago ...
- C O re tshegisa ka baditšhaba. (1)

4.1.2 Tlhagale le Mathulwe ba ne ba amana jang?

- A E ne e le badiramмого.
- B E ne e le bana ba motho.
- C E ne e le ditsala. (1)

4.1.3 Ke kgang efe e Mathulwe a reng ga a e itse?

- A Lenyalo la ga Tselane le Moatlhodi.
- B Go ima ga ga Tselane.
- C Go falola ga ga Tselane. (1)

- 4.1.4 Mathulwe le Tselane ba ne ba amana jang?
 A E ne e le badiramмого.
 B E ne e le baagisane.
 C E ne e le baratani. (1)
- Araba dipotso ka go kwala **Nnete** kgotsa **Ga se nnete** fa thoko ga palo ya potso.
- 4.1.5 Mathulwe o ne a ratana le Tselane mo sephiring gonne a ne a batla go ipusolotsa. (1)
- 4.1.6 Mathulwe fa a se na go utlwela ka ga lenyalo la ga Tselane le Moatlhodi, o ne a itumela, a bo a amogela tsotlhe ka lerato. (1)
- 4.1.7 Tselane o ne a dumetse go nyalwa ke Moatlhodi ka ntlha ya fa a ne a tshaba go nna lefetwa. (1)
- 4.1.8 Mathulwe le Tselane ba simolotse go ratana ba santse ba tsena sekolo. (1)
- 4.1.9 Moatlhodi e ne e le ngaka ya setso. (1)
- 4.1.10 Molao wa naga ya rona o dumela fa mosadi a nyalwa ke banna ba bantsi. (1)

[10]**POTSO 5*****Mmualebe:* RM Malope**

- 5.1 Buisa nopollo e e latelang mme morago o arabe dipotso.

'E re ke fetse pele.' A bua a gatelela mafoko. 'Ke boela mo mafokong. Ke ya GaMoseitlha go boloka rakgadi ka la Matlhatso – bathapi ba rata kana ba sa rate. Fa ba sa amogele jalo – mme e bile ba setse ba dumetse – tiro ya bona ga ke e rapele! ... Tsa theko ya ntlo kana sejanaga, ke tsa banna, e seng basadi. Monna o swela dikano. Ga ke ye go kgarakgatshwa ke bathapi ntswa ke iphora ka gore ke ntsheditse tse di dinaka. A mme o ka ntesa ka sotlwa jalo ke balekane ba gago o sa ntse o ja bogobe, kgaityadi?'

'Le e seng!' Makeketa a itse gore ke ona mokgwa osi o a ka kgaolang kang ka ona. Go dumela ka lefoko gore tlhaga e e phephethang e time. Basadi ba rata jalo. Ba rata phenyo. Fa o rata go ba rua, o ba abele phenyo le motsing ba gogobang. Le e seng! 'Le go ka!'

- 5.1.1 Fa leina la moanelwa yo o neng a bua mafoko a a latelang 'Ke ya GaMoseitlha bathapi ba rata kana ba sa rate'. (1)
- 5.1.2 Motho yo o mo kaileng mo go POTSO 5.1.1, o ne a bua le mang? (1)
- 5.1.3 Ke eng se se pateleditseng batho go kgobokana kwa ga Moseitlha? (1)

- 5.1.4 A o dumelana le Malešwane fa a re tsa theko ya ntlo ke tsa banna e seng basadi? Tshegetsa karabo ya gago. (3)
- 5.1.5 Go ya ka wena, a go siame go nna matlhomantsi? Tshegetsa karabo ya gago. (3)
- 5.1.6 Go le gantsi go nna matlhomantsi go ama malapa jang? (1)
[10]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA D: 20

PALOGOTLHE: 120

